

azokra, akiknek több az étvágyuk, mint az ebédjük, s azokra, akik sose érnek végére az életébédnek – akkor hogyan tör át e modellt követve Valentine az új, méltóbb életbe?

Lehet úgy is élni, ahogy Sleet teszi, a filozófáló zsonglőr: „*Ami számít, a művészet bemutatása, nem a nézők viselkedése. Az ő lelkük vagy a tied van birtokában az igaz művészetnek? Mit foglalkozol tehát azzal, mit tesznek vagy mondanak?*” De mihez kezd Valentine, ha ugyanez az ember más alkalommal így vélekedik: „*A rend, a teremtés meg az ész hatalma mindig egyetlen vezetében összpontosult: egy királyban vagy egy elnökben, fővezérben. És csak ez számít.*” Ilyen az alattvaló, ha illedelmes. Ez a könyv igazi gyengéje: a közember sem különb, mint az udvari embertípusok, csak más. Nem úr ugyan, viszont csak alattvaló.

6

És milyen a művészet, ha illedelmes? Erre az utolsó jelenet ad választ. A legitim Napkirály visszanyerte már hatalmát. A zsonglőrök fesztiválja ezúttal a trónteremben zajlik, a birodalom előkelői előtt. Bekapcsolódik a művészkedésbe a Napkirály is, igen. Régi barátainak ez nem tetszik, sérti a protokollt.

Amikor Valentine betelt a játékkal, kézen fogja szerelmét, a zsonglőrlányt, fellépkednek a trónhoz vezető lépcsőkön. A lány keresztnévén szólítja párját, aki vándorlásaik boldog napjaiban még így beszélt: „*Valentine – mondta gyöngéden. – Csak Valentine. Még ha Napkirály voltam is, szerelmem, akkor más testem volt, és ebben a testben, melyet az éjjel öleltél, nincs semmi szentség.*” Most azonban így javítja ki a férfi: „*Lord Valentine.*” „*Ezentúl így szólítsalak, nagyuram?*” „*Nem mindig. Ha kettesben vagyunk, nem*” – hangzott a válasz. És mi érthetjük belőle, hogy e kapcsolatból sosem lesz házasság. És azt is megértjük, hogy ez az ember többé nem művész. Majd akkor fog zsonglőröködni, ha marad egy szabad pillanata. Nagy néha. És ha az udvar nem látja. Hiszen komoly ember számára, aki felelősséget hordoz a vállán, megvan az ideje és fontossági sorrendje mindennek: az uralkodásnak is, a művészetnek is.

Engedjük el tehát az ábránd kötelét: az uralkodás – hatalom, Majjipoorban is az.

Nem érzelem kell hozzá, hanem technika, kiszámítottság, ritmus. Az olvasónak csak most, az utolsó bekezdésekben jut az eszébe, hogy Valentine már átnevelődési alkalmi közben is egyedül erre volt fogékony a művészet erejéből, szépségéből. Szegény Valentine.

Szegény Silverberg. Szegény *fantasy*, amely egy irodalomtörténeti pillanatában azt ígérte: bátran, felszabadultan és humorral tud fügét mutatni az illedelemnek, az alattvalói világlátásnak.

Kronstein Gábor

A POLITIKUM REKONSTRUKCIÓJA

Oskar Negt–Alexander Kluge: *Maßverhältnisse des Politischen. 15 Vorschläge zum Unterscheidungsvermögen (A politikum mértékarányai. 15 javaslat a megkülönböztetőképességhez)* Fischer Verlag, 1992

A hetvenes évek végére kiapadtak a modernség utópikus energiái. A fenyegető katasztrófák – a fegyverkezés, a környezetszennyezés, a társadalmi feszültségek – az utópikus reményeket hiú ábrándokká változtatták. Ennek hatására az elméletalkotásban is megkérdőjeleződött az utópikus dimenzió létjogosultsága. A jövőjét veszített világ diagnózisából nőttek ki a neokonzervatív elméletek. E kísérletek valamennyien a történelem végéről szóló elképzelés körül köröznek. (Lásd Francis Fukuyama: *A TÖRTÉNELEM VÉGE?* című tanulmányát. *Világosság*, 1990/1.) A neokonzervatívizmussal szembeszegülő gondolkodók azt hangsúlyozták, hogy az utópikus energiáknak csak bizonyos típusai merültek ki. E kimerülés következtében létrejött légtüres tér sajátos „*áttekinthetlenséghez*” vezetett. (Lásd Jürgen Habermas: *DIE NEUE UNÜBERSICHTLICHKEIT*. Suhrkamp Verlag, 1985. 141–163. o.) A feladat szerintük az új utópikus energiák rekonstruálásában és az áttekinthetlenség feloldásában áll. Negt és Kluge legújabb könyve is ezt a stratégiát követi. Az elapadt utópikus energiákat a szerzők a politikai

üzem működésére vonatkoztatják. Ez a szféra: a reálpolitika. Ezzel állítják szembe a politika mélyebb jelentését: a politizáló társadalom működését. (A „politikum” szféráját.) Az áttekinthetlenség feloldásának metodológiai következménye, hogy az új utópikus energiák meghatározása elméleti fordulatot követel. A tradicionális politikai koncepciók – így a szerzők – az intézményesített hatalom működésével foglalkoztak, az igazi feladat viszont: a politikum rekonstrukciója. A tradicionális politikai elméletek tipikus alakzatának a szerzők Max Weber koncepcióját tekintik. A „politika” Webernél „törekvés a hatalomból való részesedésre vagy a hatalom... megosztásának befolyásolására”. (Max Weber: A POLITIKA MINT HIVATÁS. Medvetánc Füzetek, 1989. 7. o.) Ez a kiindulópont végső soron a politikus tulajdonságainak meghatározásához vezet. A tulajdonságok: a szenvedélyes odaadás („az ügy, az Isten vagy a Démon iránt, attól függően, hogy melyiket tiszteli valaki uraként”, i. m. 65. o.), a felelősség mint a tettek „vezérlő csillaga” és egyfajta arányérzék mint a távolságtartás képessége. E tulajdonságok közül Weber szerint az arányérzék a legfontosabb, ennek torzulásával jön létre a legnagyobb politikai bűn: „a hatalomnak pusztán a hatalomért való imádata” (i. m. 67. o.). Negt és Kluge az önmagát imádó hatalmat a reálpolitikával azonosítja, a politikus erőnyeit pedig a társadalom politikai folyamatait megragadó kategóriákká próbálják átalakítani. A weberi arányérzék (*Augenmaß*) kategóriájából nyeri Negt és Kluge a mértékarányok (*Maßverhältnisse*) fogalmát. Az arányérzék a politikai folyamat komponensei közötti arány kifejezésévé alakul át. A felelősség fogalmának ezzel szemben, ha a politikát politizáló társadalomként értelmezzük, nincsen ekvivalense. A szenvedélyes ügyszeretetet pedig a közösség politikai cselekvésének irányával azonosíthatjuk. Negt és Kluge – követve a weberi intenciókat – megpróbálják bevonni a politikai cselekvések irányát a mértékarányok kategóriájába. Ha a mértékarányok tartalmát a közösség konstituálódásában, irányát pedig az emancipációban látjuk, akkor eljutottunk a politikum negt-klugei meghatározásához: „Egy kollektív cselekedetet akkor nevezünk politikainak – írják –, ha a használati értéke a közösség kialakítására irányul, ennek védelmét szolgálja, és elő-

mozdítja fejlődését.” (16. o.) A cselekedetekből létrejövő folyamatoknak saját belső logikájukat kell követniük, ezért általában hosszabb időtartamúak. Ezt a szerzők így fejezik ki: a mértékarányok legfontosabb aspektusa a „tartam”. A mértékarányok – a szerzők meghatározása szerint – a politikai energiák szerencsés konstellációi, tudatos előmozdításukról nem lehet szó. (A mértékarányokban egyszerűen kell érvényesülnie a spontaneitásnak és a tartósságnak, a visszavonulásnak és az erőkoncentrációnak, és rendelkezésre kell állnia egy sűrűlódó felületnek is.) A politikai energiák – így a szerzők –, „akkor egyesülnek politikummá emancipatorikus irányultsággal, ha megfelelő mértéket találnak egymáshoz: ezek a politikum mértékarányai”. (10. o.) A kérdés mármost az, hogy hogyan jönnek létre a politikai energiák (vagy más szóval: a mértékarányok nyersanyagai). Ezek az energiák három szférából származhatnak: a munka, a szabadidő és a fogyasztás, valamint a szocializáció világából. E szférákban mindennapi érzések léteznek, melyek sajátos intenzitással rendelkeznek. Ha az intenzitás elér egy bizonyos küszöbszintet, akkor a mindennapi érzés politikai energiává válik. A politika ilyen módon – ellentétben a görögök értelmezésével – nem a magánszférán túl helyezkedik el: minden társadalmi problémából lehet politikai kérdés. (A szerzők e gondolatmenet kifejtésekor szó szerint veszik át tizenegy évvel korábban megjelent könyvük – GESCHICHTE UND EIGENSINN – fejtegetéseit.) A politikum ilyen meghatározásából mindenekelőtt negatív fény vetül a reálpolitikára: ebben a szférában a hatalom öncél, és ezért akciói nem irányulhatnak a közösség kialakítására és emancipációjára. A reálpolitika a szerzők szerint nem más, mint a Weber által leírt politikai érdeküzem. Ha ez az érdeküzem válik a politika kizárólagos irányítójává, akkor „is létrejön valamiféle politikai eredmény, ez azonban... közömbös az emancipációval... és a közösségi léttel szemben”. (10. o.) Sőt, ahol kezdenek kialakulni a közösségi szerveződés körvonalai, ahol az emberek saját érdekeik alapján kezdik szervezni életüket, ott a reálpolitika ennek megakadályozására törekszik. Negt és Kluge a reálpolitikának a politikum perspektívájából megfogalmazott kritikáját dolgozza ki. Ez a program a diákmozgalmak egyik jel-

szavát próbálja aktualizálni: „*a politika privát kisajátítása, a privát szféra politizálódása nélkül*”. (Lásd GESCHICHTE UND EIGENSINN. Zweitau-sendeins, 1985. 880. o.)

A reálpolitika nem más, mint a politika egyik szférája, amely a többi aspektus leigázására törekszik. A reálpolitika – a szerzők tézise szerint – a *valóságot* próbálja meghatározni. Így jön létre a minket körülvevő kvázi-reális „betonvilág”. A kvázi-reális létét Marx még a gazdaság működéséből, az áru fétiskarakteréből próbálta levezetni. Negt és Kluge viszont a reálpolitika következményének tekinti. (A koncepció ily módon a marxí árufetiszizmus-elemzés folytatása és kritikája. Lásd GESCHICHTE UND EIGENSINN. I. k. 790 skk. o.) A reálpolitika által generált kvázi-reális hozza létre a ránk leselkedő fenyegetések és katasztrófák szövedékét. A veszélyeztetettségre a társadalomnak politikai szenzibilitással kell válaszolnia. A politikai szenzibilitást a szerzők „*megkülönböztetőképességnek*” nevezik. Ezt a fogalmat a szerzők a német népmesei hagyományból merítik. A HÉT KISGIDA című Grimm-mesében a kisgidák azt a feladatot kapják, hogy hazatérő édesanyjukat beengedjék, de a farkasnak semmiképpen se nyissanak ajtót. A megkülönböztetés alapvető dilemmája abban áll, hogy hogyan lehet felismerni a barátot és az ellenséget. A szerzők ezt a motívumot általánosítják, mégpedig úgy, hogy a megkülönböztetőképességet a mértékarányok mérlegelésére vonatkoztatják. E képesség mögött a társadalmi ítélőerő működése rejlik. Ennek előmozdítása sajátos felvilágosító funkciókkal rendelkezik. Az áttekinthetetlenség kihívására Negt és Kluge ezzel a programmal válaszol. A GESCHICHTE UND EIGENSINN című könyvben a szerzők a náciizmusnak – a XX. század egyik legnagyobb történelmi katasztrófájának – két gyökerét említik: a reálpolitika uralmát (a mértékarányok hiányát) és a megkülönböztetőképesség csődjét. „*A náciizmus gyökerei a sajátos német történelemben rejlenek, amelyben a politikai élet a hercegek és az arisztokraták kiváltsága volt, akik megakadályozták, hogy a lakosságban kialakuljon a politika iránti érdeklődés és a politizálás képessége.*” (1101. o.) Ezenkívül a megkülönböztetőképesség is csődöt mondott, amikor a népmese farkasa Adolf Hitler alakjában jelent meg. (745–755. o.) Az új könyvben a

szerzők e két kategória segítségével próbálják értelmezni a legújabb történelmi és társadalmi kihívásokat.

I. A reálpolitika működésének leghatékonyabb stabilizálója a nyelv. Amikor megkérdezték Konfuciuszt, hogy a hatalom átvétele után mik lesznek az első intézkedései, azt felelte, hogy a fogalmak és a szavak jelentésének helyreállítása. (60–61. o.) A hatalom minden formájának alapvető érdeke a nyelv formálása. A reálpolitika a saját maga által meghatározott nyelvet próbálja rákényszeríteni a társadalomra. Ezt a tevékenységet a szerzők – a szó átfogó értelmében – *cenzúranak* nevezik. A modern alkotmányok – az esetleges tiltáson kívül – nem tartalmaznak a cenzúrára vonatkozó rendelkezéseket. A cenzúra azonban – ezt állítják a szerzők – a cenzori hivatalok eltörlése után is működik. A nyílt cenzúra feladatának a „kóros” könyvek és műalkotások betiltását tekintette. A könyvnyomtatás kialakulását és a technikai sokszorosítás elterjedését követően ez a feladat teljesíthetetlen. A megszűnő cenzori hivatalok helyébe a cenzúra kifinomult és „szabad szemmel” alig látható formái léptek. A cenzúra új formáját a szerzők „*strukturális cenzúranak*” nevezik, melynek legfontosabb komponensei: a pótlólagos legitimálás, a kizárás, a szavak és a szimbólumok betiltása és a realitás monopóluma. A társadalomban nyilvánosan használt nyelv meghatározza azt, hogy az emberek milyen kategóriákban gondolkodhatnak a hatalomról. A reálpolitika a nyelven keresztül ily módon saját legitimitását is programozhatja. Ennek következtében az emberek gondolkodási és viselkedési formái beszűkülnek, és ellenőrizhetővé válnak. A strukturális cenzúra a társadalom depolitizálására és a konfliktusok elnyomására törekszik. A cenzúra bizonyos nézetek képviselőit kizárja a társadalom vérkeringéséből. Ezek az emberek olyan helyzetbe kerülnek, hogy érzékeikkel nem tudják többé elérni a külvilágot. A valóság megvonása éppoly kinzó lehet, mint a középkor hírhedt kinzóeszközei. A reálpolitika tiltja azoknak a szavaknak és szimbólumoknak a használatát, amelyekben *közvetlen* veszélyt lát, azokat viszont, amelyekben („csak”) kritikai potenciál rejlik, egyszerűen elkoptatja. (Példaként a szerzők az „emberi jogok” és a „szocializmus” kifejezéseit

említik.) A realitás meghatározására formált kizárólagos jog a cenzúra legátfogóbb igénye. E beavatkozás révén válik a realitás kvázi-realitássá. A realitás meghatározásának kizárólagos igénye a társadalom valódi kötőszövetét is zárójelbe teszi. Ez a kötőszövet (a politikum nyersanyaga) a társadalomban élő emberek mindennapi érzéseiből áll. A réalpolitika ehelyett a „népre” hivatkozik. A szerzők történelmi utalások sorozatával igazolják, hogy a nép kategóriája akkor jelenik meg, amikor a réalpolitika az egyes embertől független kontinuitássá válik. Ezen a talajon jön létre a populáriszmus zsargonja. A nyelv felszabadításáért vívott küzdelem célja: a megkülönböztetőképesség. A réalpolitika valójában a cenzúrán keresztül próbálja megakadályozni e képesség kialakulását.

2. A XX. században olyan termelési potenciálok jöttek létre, amelyek akár el is pusztíthatják a világot: erre döbbenhetett rá az emberiség a csernobili katasztrófa kapcsán. A társadalmak tudat alatti szférájában olyan erők halmozódtak föl, amelyek újralsajátítása lehetetlennek tűnik. E tapasztalat magyarázatára a következő út kínálkozik: ki lehetne mutatni esetleg, hogy a világméretű összefüggésrendszer az emberi érzékszervek számára elsajátíthatatlanná és hozzáférhetetlené vált. Másként fogalmazva: a történelmi összefüggések kiszélesedése átcsapott az emberi képességeken. Ez az átcsapás esetleg már az emberré válás folyamán (egy túlzottan gyors ugrás során) lejátszódhatott. A XX. században pedig mindössze annyi történt, hogy a történelmi problémák végleg elszakadtak az emberi képességektől. (Lásd Oskar Negt: DIE HERAUSFORDERUNG DER GEWERKSCHAFTEN. Campus Verlag, 1989. 104. o.) Ez a magyarázat kísérlet – a szerzők szerint – (bár némileg zavarbaejtő, hogy csak hosszú oldalak után egy nem is egészen egyértelmű kontextusban bukkanhatunk rá az elutasításra, 140. o.) elfogadhatatlan. A történelmi összefüggések kiszélesedése ugyanis – ez a kritika kiindulópontja – nem magukat a problémákat, hanem azok hatókörét határozza meg. (Az emberiség, amely Kantnál és Schillernél magasztos eszményként szerepelt, sorsszerű összefüggésrendszerre vált.) A környezeti katasztrófák a világméretű hatással rendelkező réalpolitikára vezethetők vissza

A társadalom életkörülményeinek és energiáinak elhasználása mögött ugyanis – a könyv programjának értelmében – a réalpolitika áll. A csernobili katasztrófa hatása sokszerű volt: a társadalom széles rétegei egyetértettek abban, hogy sürgős tettekre lenne szükség. A vita mégis hamar lekerült a politikai nyilvánosság napirendjéről. A társadalom egyszerűen képtelennek mutatkozott arra, hogy ezt az elviselhetetlen tapasztalatot ébren tartsa. A megkülönböztetőképesség kialakulása – ebben az esetben – elmaradt. Ha ez a képesség kibontakozhatott volna, akkor a társadalom rádöbbenhetett volna, hogy a termelési potenciálok a jövőbeli nemzedékek életét is veszélyeztetik. Egy társadalom azonban – erre utalt már Kant is – nem tehet olyasmit, ami a jövő emberének életérdekeit veszélyeztetné.

3. A pusztító potenciál a háborúban válik igazán nemzedékvívó. A háború – ez áll a GESCHICHTE UND EIGENSINN című könyvben – az eldologiasodás legelidegenedettebb példája, mivel munkatárgyként magát az emberi életet használja (I. m. 810. o.) Az eldologiasodás csúcspontját alkotó háború: réalpolitikai aktus. Mivel a szerzők az említett műben részletesen foglalkoztak a háború elemzésével (797–861. o.), ezért az új könyvben az Öböl-háború konkrét vizsgálatára szorítkoznak. „*Ezt a háborút – így a fejezet első mondata – nem lett volna szabad elkezdeni.*” (173. o.) A szovjet hatalom bukását követően a világrendszer egypólusúvá vált. Az egyedüli világhatalom ezzel a háborúval azt akarta tudatni, hogy kizárólag ő döntheti el, hogy megsértethető-e egy ország szuverenitása vagy sem. Ezzel a háborúval a réalpolitika által képviselt struktúra ráterült az egész világra. A „*parvenü kérdés*” a világhatalommal lényegtelenné nyilvánította a „*világpolitikum*” alapvető problémáit. „*Az Öböl-háborúban naponta kb. egymilliárd dollárba került a gépezet fenntartása, hogy az emberi áldozatokról és az egyéb pusztításról ne is beszéljünk. Nem lehetett volna ezeket az eszközöket jobban felhasználni a közel-keleti konfliktusok okainak és a nyomorban és menekültábrában élő milliók problémáinak megoldására, képzési programok finanszírozására, a szegények és a gazdagok közötti különbségek mérséklésére?*” (191. o.) Ezek az alternatív lehetőségek – úgy tűnik – leárnyékolódtak. Ennek következtében a megkülönböztetőképesség sem tudott

kibontakozni. A nyolcvanas évek elején – a rakétatelepítések elleni tüntetés idején – a baloldali képviselői még tudták, hogy a háború semmilyen körülmények között sem lehet a politika – ésszerű okokkal alátámasztható – eszköze, hogy különbséget kell tenni lakosság és kormányzat között stb. Az Öböl-háború kitérősekor az egyik legkiválóbb (baloldali) író, Hans Magnus Enzensberger, arról beszélt, hogy az emberiségnek vannak ellenségei, akikkel semmilyen politika sem boldogulhat, és akik mindig megkapják, amit megérdemelnek, a háborút. (*Der Spiegel*, 1991. február 4.)

4. A szocialista mozgalom – így a szerzők – mind a mai napig nem tudott kidolgozni működőképes gazdasági modellt. Mégpedig azért, mert a szocialista mozgalom a kapitalizmus tagadásával együtt a polgári társadalom érintkezési formáit is elvetette. Bárhol találkozhatnak emberek a világon, ha van némi tapasztalatuk a polgári érintkezések terén, mindjárt hozzálátnak a polgári társadalom kiépítéséhez. Erre utal Robinson Crusoe híres története is. A reálisan létezett szocializmus gazdasága a kollektivitás szellemét csak a forradalmi átalakulás ideje alatt érvényesíthette. „*A dolog úgy néz ki, mintha állandóan új gyárakat létesítenénk, de nem jutnánk túl a felavatási ünnepélyeken.*” Ennek következtében a létezett szocializmus csak romokat termelt. A kudarcból a szocializmus megpróbált kitorni: a tudományokra támaszkodva, az emberek közötti viszonyok moralizálásával, a gazdasági súlypontképzéssel és a világpiactól való elhatárolódással. E kísérletek egyike sem tudta megteremteni a produktív termelés alapjait. (142–144. o.) Ez a látványos csőd vezetett a közép-kelet-európai forradalmakhoz. Minél jobban távolodunk az események heroikus hangulatától, annál kétségesebbé válhat a forradalmiságuk. Az elemzések nagy része történelmi kritériumok fényében próbálja értelmezni az eseményeket. E kritériumok alapján – bárhol határozzuk is meg őket – a szóban forgó események nem tekinthetők forradalminak. Ez a stratégia Negt és Kluge szerint elhibázott, mert inkább a forradalomról kialakított elképzelésünket kell a történelmi eseményekhez igazítanunk, mint fordítva. Ha közelebbről szemügyre vesszük a forradalmak történetét, akkor ugyanis sajá-

tos alakváltozások szemtanúi lehetünk. A tényleges hatalmi viszonyok forradalmi félre-söpprésének helyébe egyre inkább a szimbolikus hatalmi központok elfoglalása lépett. Az 1989-es forradalmak nem sorolhatók bele ezekbe a mintákba. Ahhoz, hogy a sajátosságait megértsük, fel kell tárunk a forradalmak általános jellegzetességeit. E jellegzetességeket a szerzők a társadalom megszokott tér- és időviszonyainak fölrobbantásában látják. A hatalom erőszakos megdöntésére és a hatalmi központok szimbolikus elfoglalására irányuló megmozdulásoknak is ez a végső eredményük. Az 1989-es forradalmakban viszont a szociális tér elfoglalása centrális mozzanattá vált. A szociális tér strukturálása a hatalom feladata. A hatalom írja elő, hogy az emberek hol és hogyan viselkedhetnek. E tér visszafoglalásának eredményeként egyesülhetnek az egymástól elkülönített cselekvési motívumok. E motívumok egyesítésének közege a polgári kezdeményezések és a polgári engedetlenségek mozgalma. A forradalom az új szociális tér kialakítása mellett az időbeli kontinuitást is felrobbantja. A nyilvános tér elfoglalása az idő „megállítása” nélkül elképzelhetetlen. (Ennek legszebb példáját a francia forradalomban láthatjuk: a forradalom első napján az emberek Párizs különböző pontjain egymástól függetlenül megállították a toronyórákat.) De vajon a szociális tér elfoglalásának előtérbe nyomulása nem alakítja-e át az időbeli ugrást is? E kérdésnek a szerzők már nem eredtek a nyomába. A forradalom által létrehozott mértékarányok sorsa – a szerzők szerint – a megkülönböztető-képesség kialakulásán múlik. Ez a képesség a mértékarányok megléte esetén tehát azok tartalmává alakul át. A forradalom – ebben az értelmezésben – magában foglalja a múlt feldolgozásának és az idegen minták elsajátításának feladatát. Negt és Kluge mindenesetre az 1989-es forradalmat az első sikeres német forradalomnak tekintik (83. o.), ennek nyomán indult el Németország egyesítésének folyamata. Ezzel a némileg euforikusnak tűnő hangütéssel érdemes szembeállítani azokat a sorokat, amelyeket Oskar Negt 1990 tavaszán írt az egyesítésről: „*A két ország egyesítésével a lakosság túlnyomó többségének egyetlen életbevágó problémája sem fog megoldódni.*” És valamivel később: „*Ha a németek egy nap újra*

együtt lesznek, akkor – amire a német történelem bőven kínál példákat – meg fog indulni az idegenek, a nem németek és a menedéket keresők kirekesztése.” (Frankfurter Rundschau, 1990. március 17.)

A legújabb kihívások elemzésekor a szerzők – ezt láthatjuk az előzőkből – a megkülönböztetőképességet a mértékarányokhoz csatolják. A megkülönböztetőképesség ily módon nem válhat ki többé önállóan (mint a GESCHICHTE UND EIGENSINN című könyvben) eseményeket. Feladata kizárólag az események kritikai feldolgozására hűződik össze. Ennek következtében pedig a mértékarányokban rejlő esetlegesség abszolút meghatározóvá válik. Negt és Kluge – mint láttuk – a weberi koncepciótól rugaszkodott el, mégpedig úgy, hogy a politika fogalmát megpróbálták átalakítani a politikum kategóriájává. A politika hatásait Weber végzetesnek tekintette. „És most, tisztelt jelenlévők, azt javaslom, vitassuk meg ezt a kérdést tíz év múlva. Akkor, amikor... a reakció már egy jó ideje fennáll majd, s talán nem abszolút semmi, de látszatra kevés valósult meg abból, amit Önök közül sokakkal – bevallom őszintén – én is kívántam és reméltem. Nagyon valószínű, hogy ez nem fog összetörni engem, de az biztos, hogy tudni ezt, súlyos lelki terhet jelent.” (Max Weber: A POLITIKA MINT HIVATÁS. I. m. 86. o.) Negt és Kluge a reálpolitikát a politika egyik szférájává fokozta le, az új szféra kategóriarendszere azonban semmilyen támpontot nem tud kínálni a Weber által leírt perspektíva elrelativizálásához. A politikum rekonstrukciójának programja így maga is véletlenszerű kísérlet marad. Ez a program némileg aktívabbá válhatna, ha sikerülne lemondanunk a reálpolitika (egyértelműen) negatív megítéléséről. A kérdés, amely homályban maradt, a következő: nem lehet-e a reálpolitikát valamilyen módon aktivizálni a politikum rekonstrukciója érdekében? A válaszhoz a szerzők műveiben érdekes módon találhatunk néhány támpontot. A reálpolitikát Oskar Negt egy másik könyvében azzal a feladattal ruházta fel, hogy tegye áttetszővé önmagát, hogy az embereket azzal az érzéssel ajándékozza meg, hogy uralommentes viszonyok között élhetnek. Ez lenne a demokrácia igazi formája. (DIE HERAUSFORDERUNG DER GEWERKSCHAFTEN. I. k. 38. o.) A reálpolitikának lehetnek ezenkívül olyan intézményei is, amelyek nem a politikum elnyomására

törnek. A politikum energiáinak felszabadítása állhatna például egy valóságfeltáró pártprogram középpontjában is. „Ami mondani akarok – így Oskar Negt –, azt egyetlen pontban össze lehet foglalni: a Német Szociáldemokrata Pártnak ki kell dolgoznia a reálpolitika új fogalmát.” (EIN PROGRAMM DES GUTEN WILLENS, ABER OHNE GESELLSCHAFTSDIAGNOSE. *Neu Gesellschaft/Frankfurter Hefte*, 1989/8. 743. o.) A reálpolitika lehetőségeinek rendszeres ártértékeléséhez azonban új elméleti keretekre lenne szükség.

Weiss János

ERDÉLYI ÁGNES: MAX WEBER AMERIKÁBAN

Scientia Humana, 1993. 210 oldal, 300 Ft

Erdélyi Ágnes monográfiája két részből áll. Mindkettő Max Weber amerikai és brit hatástörténetét tárgyalja, de más-más oldalról közelítve a témához: előbb a filozófia és tudományelmélet, utóbb pedig a társadalomtudományok felől. A szerző hosszabb ideje foglalkozik Weberrel, s ezalatt magyarra fordította *GAZDASÁG ÉS TÁRSADALOM* című főművét. Most pedig, a közelmúltban németül is megjelent munkájában nemcsak azzal ismerteti meg az olvasót, miként fogadták be Max Webert Amerikában, hanem azzal is, mivé lettek e befogadás során eszméi és céljai.

Az első rész (A HATÁSTÖRTÉNET KERÜLŐ ÚTJAI) arról szól, mennyire különbözött a társadalomtudományokkal kapcsolatos német és az angolszász filozófiai érdeklődés, s milyen következményekkel jártak ezek a különbségek. Arról tehát, hogyan közeledtek Max Weberhez és módszertani elveihez egy merőben másfajta kultúra felől. Erdélyi nagyon jól ismeri a német századelő szellemi életét, de a XX századi angolszász tudományfilozófiákat is. Ezért tudta a fontos részletek iránt fogékonyan érzéklni és kifejezni a rendkívül fontos eltéréseket, a jelentés és módszer jellegzetes eltéréseinek folyamatait.

„Kundulópontja” a német századforduló,